

OSMANLI DÖNEMİNDE AHİLİK TEŞKİLATI

Prof. Dr. Faruk ANDAÇ*

I — TARİHSEL GELİŞİMİ :

Ahilik, 13. y.y.dan 20. y.y.a kadar Anadolu'daki esnaf ve sanatkar birliklerine verilen isimdir. Araştırmalara göre Ahiliğin kökenleri, özellikle araplar arasında gelişmiş olan Fütüvvet teşkilatına dayanır. Fakat Ahilik, töre ve törenleri itibarıyla Anadolu Türklerine özgü bir kuruluştur.

Fütüvvetçilik, Ahilikten önce ortaya çıkmış bir kuruluş olup, daha çok kişisel erdemlere ve askeri niteliklere önem verir. Ahilik, 13. y.y. başlarında Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari kurumları üzerinde etkilidir. Sonraları hem esnaf ve sanatkarlar birliği, hem de devletin askeri güçlerine yardımcı bir kuruluş olarak görev yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve yeniçeri askeri teşkilatının ortaya çıkışında Ahiliğin büyük rolü olmuştur (1).

1300 yıllarında Ahilik, Anadolu'da Fütüvvetçilik teşkilatı halinde faaliyette bulunuyordu. Fütüvvetçilik sonradan Anadolu'da yeni bir nitelik kazanarak Ahilik adı altında devam etmiştir. Fütüvvetin aslı, kişinin başkasının işinde yardımcı olması ve onların işini görüp gözetmesidir. Fütüvvet arapça Feta kelimesinden gelir. Abbasiler devrinde fütüvveciler denen bu güvenilir kişilerden sonraları oluşturulan teşkilatlarla devletin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bir süre sonra halk tarafından benimsenen bu teşkilatlar, fütüvvecilerin kurallarını uygulamaya başlamışlardır. Zamanla dini tarikatlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunların öğrenmeleri ve uymaları gereken kurallar, Fütüvvetname denen tüzük niteliğinde kitaplarda toplanmıştır. Bu tüzükler 12. y.y. başlarında Anadolu'da meslek ve sanat erbabı arasında bir dayanışma ara-

(*) Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi.

(1) KÖPRÜLÜ Fuat; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, 1959 Ank., s. 92.

cı, ahlak kuralları ve meslek yetenekleri sağlayan eğitim kitapları haline gelmiştir.

Abbasi Halifesi Nâsır Lidinillah, 1182 yılında fetaların başkanı yani şeyhi Abdülcebbar'ın elinden fütüvvet giysisi giymek ve fütüvvet şerbetini içmek suretiyle fütüvvete girmiş ve Fütüvvetname şeklinde tüzük hazırlatmıştır. Bu tüzüğü diğer müslüman ülkelere tavsiye ve empoze etmiştir. Bu fütüvvetname Anadolu'ya değişikliğe uğrayarak girmiştir. Anadolu'da Gedik yani Lonca teşkilatı olarak toplumun ekonomik ve ticari kesiminin ilişkilerini düzenlemiştir. Ahi kelimesi arapça «Kardeşim» demektir. Anadolu'da belli kurallarla faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârlar birliklerini ifade eder.

Ahilik, fütüvvetçiliğin gelişmiş ve değişmiş bir şeklidir. Ahiki ve terbiyevi kurallarını fütüvvetten almıştır. Ancak teşkilatlanması ve çalışma alanı değişmiştir. Anadolu'da fütüvvet sahibi kişiye «Ahi» denilmiştir. Ahi olmak için adayın fütüvvetçilik meziyet ve sıfatlarına sahip olması gerekir. Ancak ayrıca meslek ya da sanat sahibi olma zorunluğu yoktur. Aday sonradan meslek veya sanat sahibi oluyordu.

Anadolu'da ahiliğin ortaya çıkması ve köylere kadar teşkilatlanması politik ve sosyo-ekonomik bir zorunluluğun sonucudur. Zira 1200 yıllarında Anadolu'nun Moğol istilası esnasında İran'da yerleşmiş olan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan kaçan esnaf ve sanatkârlar, Anadolu'daki yerli esnaf ve sanatkârlarla kaynaşabilmek için İran'da uyguladıkları fütüvvetnameleri burada da uygulamaya başladılar (2). Bunlar arasında yer alan deri işçilerinin ve ahiliğin piri olan Ahi Evran 1280 yıllarında ahiliğin Anadolu'da yayılmasında çok rolü olmuştur. İran'dan batıya göç eden bu Türkler arasında Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş Veli, Baba İlyas'da vardı. Bunlar Anadolu'da Türk dilinin, şiirinin, müziğinin, gelecek ve kültürünün korunmasında ve gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Baba İlyas, yönetime ilişkin eleştirileriyle, Mevlana, Konya'da saray ileri gelenlerine ahlâk ve hoşgörü telkinleriyle, Hacı Bektaş, köylü ve göçebe halkın dili, şiiri, müziği ile ilgilenmesiyle, Ahi Evran'da esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici

(2) «Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkar»; Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu (TESK) yayını, Ank. 1973, s. 24, 25, 26 ve devamı.

çıkarlarını güven altına almak suretiyle Anadolu'da politik ve ekonomik hava içinde yaşama ve direnme gücü verdiler.

Ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında da rol oynadıkları görülmektedir. Orhan Bey'in oğlu I. Murat'ın Ahi Musa'ya kendi eliyle kuşak kuşattığı ve Malkara'ya ahi olarak atadığı bilinir. Osman Bey'in kayınbabası Şeyh Edebalı'nın ve Çandarlı Kara Halil Paşa'nın ahi oldukları bildirilmektedir (3).

II — AHİLİK TEŞKİLATININ SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ :

Ahilik, orta çağlarda Anadolu'nun sosyal hayatının düzenlenmesinde büyük rol oynamıştır. 13. y.y. ortalarından başlayarak Türk gençlerini aylak kalmaktan ve kötü alışkanlıklardan kurtarmak, aynı zamanda devletin çok ihtiyacı bulunan askeri güce katkıda bulunmak için organize edilmiş çok yönlü bir kuruluştur. Herşeyden önce Ahilik, belli süre bir kademede kalarak yetiştirilen yamak-çırak-kalfa-usta hiyerarşisi kurmak ve bu kademelerdeki baba-evlat ilişkisi gibi candan bağlarla birbirlerine bağlamak suretiyle sanatı sağlam ahlaki ve mesleki temellere oturtmaya çalışmıştır. Diğer taraftan, esnaf ve sanatkârlıkta önemli bir sorun olan üretici-tüketici menfaat ilişkilerinde birbirleriyle sürtüşmelerini engellemeye çalışmıştır. Sonra Ahilik, şehirlerden köylere, ülkenin en ücra köşelerine, köylere kadar yayılan zaviyelerin, yani toplantı ve konuk evlerinin kurulmasına sebep olmuştur. Konaklama yerlerinin az bulunduğu bir dönemde bunlar önemli görevler görmüşlerdir. Bugün dahi köylerde bu gelenek devam etmekte olup, Köy odaları ahilikten kalma bir misafir ağırlama geleneğidir. Ayrıca, ahiler ülkenin zengin ve saygılı kişileri idiler. Bunlar bütün güçleriyle ve çabalarıyla ülkenin çeşitli sanat erbabını bir kuruluş etrafında toplayıp, onları zaviyelere bağlayarak manevi ve ahlaki yönden onları eğitmişlerdir. «Papucun dama atılması» deyimini ahilik geleneğinden günümüze gelmiştir. Bu deyim günümüzde özellikle bir evde ikinci çocuk Dünya'ya geldiği zaman ilk çocuğa «-Senin papucun artık dama atıldı» şeklinde şaka olarak söylenir. Yani «-Bak, küçük kardeşin Dünya'ya geldi. Annen ve baban üzerinde senin artık önemin kalmadı, gözden düştün» anlamına gelir. Bu deyim Ahilik için aynı anlamda fakat biraz değişik şekilde kullanılmıştır. Sağlam ayakkabı yapmayıp, tüketiciyi yani ayakkabıyı satın alan müşteriye aldatan bir ayakkabı esnafını

(3) UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, Ank. 1947, s. 276.

cezalandırma biçimidir. Şöyleki, sağlam ayakkabı yapmayan bir esnaf, müşterisi tarafından Ahi Reisi'ne şikayet edildiği zaman bütün esnaflar toplanır, ayakkabı incelenir, eğer ayakkabının gerçekten esnaf tarafından beceriksizce ve kasıtlı olarak sağlam yapılmamış olduğu anlaşılmiş ise o zaman bütün ahali ve esnaf toplanarak o esnafın dükkanının önüne gelinir, esnafın kabahatı herkesin önünde kendisine söylenir, kendisi ayıplanır, gözden düş-tüğünü belli etmek için yapmış olduğu sağlam olmayan ayakkabı herkesin gözünün önünde o esnafın damının üstüne atılırdı. O ayakkabı damın üstünde kaldığı müddetce o esnaftan artık kim-se alış veriş etmemeye gayret ederdi.

Ahilerin toplantı yeri ve konuk evi olarak kullandıkları Ahi Zaviyeleri'ne işçi ve çıraklardan başka, öğretmenler, müderrisler, kadılar, hatipler, vaizler, emirler, yani bölgenin saygılı ve ulu kişileri devam ederdi.

Ahiliğe kabul şartı, iyi ahlâklılık, yardım severlik, çömertlik olduğundan teşkilata girenler, temiz, ahlaklı ve iyiliksever kişilerdi. Ahiler arasından yüksek sırada yöneticiler, tabipler, valiler, komutanlar, müderrisler, kadılar yetişmiştir. Bu kişilerden çoğu, zaviye, han, hamam, medrese yaptırıp, buraların bakımı için zengin vakıflar kurmuşlardır.

Ahilerde zaviyeyi Başkan yaptırır, halılar, kilimler ve gerekli eşya ile döşetirdi. Her zaviyeye bağlı esnaf, akşam işlerini bitirdikten sonra kazançlarından bir kısmını Başkan'a getirir, bu para ile akşamları zaviyede verilecek yemek davetinin ve zaviyenin diğer ihtiyaçlarının masrafları karşılanırdı. Akşamları yemekten sonra dini, ahlaki, eğitici kitaplar okunur, ilahiler söylenir, sema yapılırdı. Buralar sonraları Yâran Odaları şeklinde çeşitli eğitsel, eğlence, misafir ağırlama yerleri olarak günümüze kadar devam etmişlerdir. Kasabaya, köye gelen misafirler kim olursa olsunlar buralarda ağırlanırdı. Bütün komşular ve ahali bu odalarda misafirle birlikte yemek yer, uzaktan gelen yabancından geldikleri ülkeler hakkında bilgi edinirler, yarenlik ederlerdi. Bugün ulaşım imkanlarının artması, konaklama tesislerinin ticari amaçla gelişmesi, ekonomik ve sosyal düşüncenin değişmesiyle bu odaların önemleri ve fonksiyonları kaybolmuştur. Ancak, halen ücra köylerimizde Köy Odaları şeklinde rastlanmaktadır.

Bu Ahilik geleneği, bize ahilerin din ile dünya işlerini bir arada yürüttüklerini gösterir. Akşama kadar yorulan bir esnaf, ertesi güne neşelenerek, eğlenip maddi ve manevi gç topluyordu. Yani stres atıyor, ertesi gün büyük bir moralle işe başlıyordu. Gündüz esnaflar arası kırınlıklar, rekabet sorunları, mesleki problemler akşamları bu odalarda görüşülür, anlaşma sağlanır, barışılır, ertesi güne daha huzurlu bir çalışma ortamı içinde işe başlanırdı.

Zaviyenin ve yapılan toplantıların başkanı esnafın Ahi Babası idi ve seçimle başa gelirdi. Onun buyruklarına uyarılarına kesinlikle uyulurdu. Bu başkanlar, sultanın ya da emirin bulunmadığı yerlerde oranın bütün yönetim işlerini de üzerlerine alırdı. Bu nedenle buyrukları, emirleri, yasakları ve hatta ata binilerindeki protokol kuralları bile hkmdarınkine benzerdi.

Zaviyelerde türlü işleri gören ve yürüten kişiler, imamlar, müderrisler, hatipler, vaizler, silah tamircileri, hattatlar, şairler semazenler vardı.

III — AHİLİK SİSTEMİNDE PİYASA DENETİMİ :

Ahiliğin temelleri başlangıcında o kadar sağlam atılmış ve kuralları zamanın ve toplumun gereklerine ve gerçeklerine o kadar uydurulmuştur ki, bu kurallar sonradan Őehir ve kasabaların belediye hizmetleri ve bu hizmetlerin denetlenmesinde örnek alınmıştır. Narh nizamnameleri ya da kanunnameleri Şeklinde resmileştirilmiştir. Örneğin ,esnaf ve sanatkarların, meslekleri ile ilgili hususları düzenleyen 1630 yılından önceye ait olduğu sanılan bir belgeye göre :

«... Ve yalan yere Őehadet edenler ve tezvir hüccet (yalan belge) verenler ve onunla amel edenler, kadı katında sabit olduktan sonra muhkem haklarından geline. Ve Őer'an muamele edenleri (faizcilik), onu onbirden ziyadeye verdirenleri ve ribayı (tefeciliği) dahi kat'a ettirmiyeler.

Ve ekmekiler işlediği ekmeği ve girdecilerin (yufkacı) ve rekilerin iği ve karası olmaya. Gzlenip eksik ölçü ve dirhemine bir akçe cezime (ceza) alalar. rek ekmeğin nısfı (ortası) işlene ve bir mud una vakıyye üzere yedi vakıyye (40 dirhem, yani 128 gram) yağ koyalar ve arı işliyeler. Ve kasap, koyunu geceden te-

mizleye ve arı satarlar ve kadı dikkat edip tayin olunan narh üzere et besleyip hiç bir veçhile inad ve temerrüd etmiyeler Semizini saklayıp zaifini boğazlamayalar, her zaman koyun tedarik edip keseler, halka et yetiştireler. Eğer inad ederlerse cezaları verile. Tayin olunan narhtan eksik satarlarsa tedip edeler (cezalandırılırlar) veya dirhemine bir akçe cerime alına ve inad edip et bulmayan kasapları hapsederler ta et bulmaya razı olup hazır edinceye değin hapisten salmıyalar. Ve kuzu ve sığır kasaplarına dahi yasak (kanun) olunaki dikkatlice ve temiz hizmet edeler.

Aşçının pişirdiği et çiğ olmaya, tuzsuz olmaya ve pak kotarılar ve kâsesi ve bezi temiz ola ve kazanı kalaysız olmiya ve çanakları eski ve sırçasız olmaya. Ve hizmetkârları kâfir olmaya ve bellerinde futaları temiz ve yeni ola, çok eski olmaya. Çiğ et yahni olunca âdet ne ise ona göre satarlar. Bir akçelik et yahni olunca nısıf itibarına olur. Ve suda pişmiş köfte ve şiş kebabi âdet ve kanun nice ise öyle satıla. Tavuk büryanını önce suda ıslatırlarmış, bu yasaklanmıştır. Önce haşlanıp sonra kızartmak men olmuştur. Kuzu kızartmasının yüzüne aşı boya sürerlermiş, sürmiyeler ve suda ıslatmıyalar ve hepsini iyice pişireler. Tandır kebabi ve yahni, et narhının yarısı ola.

Üzüm, incir ve benzeri meyveler onu onbir akçe üzerine (%10 kâr ile) satıla. Bir kez yağ yemişe narh verildikten sonra bitirip, çürüdü diye gene gelip istemeyeler. Bahçelerden yükle gelen yemiş yüzeleme (üstü iyi altı kötü) olmaya, üstü nasılsa altı da öyle ola. Kavun, karpuz ve hıyar görüle ve bu tür yemişler de görüle, karıştırma olmaya ve pazar yerinden başka yerde satılmaya. Yol-da karşılayıp satın almak isteyen Muhtesip (Belediye Zabıtası) tutup siyaset ede (cezalandıra).

Yoğurtçuların yoğurdu da gözlene, yüküne göre narh vereler, nişasta ve su katmıyalar. Kaymakçılar ve peynirciler dahi gözlene. Her ne gelirse zamanına göre narh vereler. Turşucular gözlene, turşuları insaflı satarlar, inad edenlerin hakkından geline. Turşu sirke ile kurula, kepek ekşisi ile kurulmaya.

Terziler dahi gözlene, fermude çuka ve kaftan ,kotoni sancaklı ola, 15 akçeye dikeler. Emirahûri kemha kaftanı ve kadife kaftanı 25 akçeye dikeler. Sancaklı ve penbeli (pamuklu) sof kaftanı 25 akçeye dikeler. Sofu (ince yün) 35 akçeye dikeler. Mağribi sof

kaftan nekendesı 25 akçeye ola. Ve sair nekendeli kaftan 20 akçeye ola. Ve kadın kotonı kaftanı ki kemha yakalı olursa 30 akçeye ola. Gerisi buna kıyas oluna. ocuk kaftanı ve benzeri Őeyler emeklerine göre hesap edile. Terziler dikmek için aldıkları kaftanları vaktinde vereler. Ve başka meslek sahipleri aldıkları işin vadesini geirmeyeler. Eğer bir kişinin kaftanı kısa veya dar ve yaramaz dikmiŐ olsa kadı marifetiyle haklarından geline.

İpekiler de gözlene. İpekleri düz ola, dyėu olmaya. Ve gmlekiler de gözlene. Aldıklarına göre satarlar, sağlam dikeler, yenileri normal ve bol ola. Kazzazlar da (ipekiler de) gözlene. Őeritleri ve düğmeleri kalp olmaya ve ipliğinin Őeridi, teli iyi ola ve iyi rdreler, iyi dikeler. 7 kenarlı düğmeyi 1 akçeye, 9 kenarlısı 1,5 akçeye, 11 kenarlı düğmeyi 2 akçeye satarlar. Ve dellallar da gözlene, hizmet ve emniyetlilik edeler, doğru olalar, metadan (emtea, mal) ve kumaŐtan hiçbir kimse kendine artırmaya ve yalan söylemeye ve halka ondan gadirlik ve zarar olmaya. Sattığı Őeylerden 100 akçeden 1 akçe daha fazla almaya. 1000 akçelik malın dellaliyesi 10 akçeden çok olmaya. Cariye ve kuldan, attan ve katırdan satılınca bu kıyas üzere verile. At canbazları bu lyeye göre hareket edeler.

Ayakkabıcular, ala ve kırmızı çizme en iyisi 30, orta hallisi 28, ortası 26 akçeye ola. Ve sair renklilerin en iyisi 24, ortası 18 ve aşağısı 10 akçeye alına. Őırvanı baŐmak (ayakkabı) en iyisi 20, ortası 18, aşağısı 16 akçeye ola. Sağrı baŐmak en iyisi 23, ortası 21 ve en aşağısı 20 akçeye ola. En iyi kadın çizmesi 25 den fazlaya olmamalı, öteki çizme ve ayakkabı âlası 18, ortası 16, aşağısı 14'e ola ve sair yeniçeri ayakkabısından başka ayakkabının âlası 10, ortası 8, aşağısı 7 akçeye ola. Bütün baŐmakıların, ayakkabıcıların ve izmecilerin işledikleri gayet iyi ola, kalp olmaya, kötü iŐleyenlere akçe başına 2 gün (hapis) hesabı zereedir. Tamam olmadan delinirse veya sklrse suçludur, ceza vereler, ama gün ve sahtiyan delinirse suçlu debbağdır.

Debbağ, debağat ettikten sonra her ne türlü isterlerse iŐlesinler, dışarıdan getirenlere sattırmayalar, dinlemezlerse haklarından geline. Keçi derisi ki kırmızı ve ala ola iyisi 22, ortası 18, aşağısı 16 akçeye ve başka renklerin iyisi 16, ortası 13, aşağısı 10 akçeye ola. Nbetle sattıkları zaman onunu onikiye satarlar.

Demirciler de gözlene, işledikleri demiri kalp işlemeyeler ve illet etmiyeler. Ve kazancılar dahi gözlene, her ne işlerse kadı marifeti ile narh vereler. Kazanın ve haranının kulpunu demirden değil bakırdan yapalar. Ve kalaycılar kalayladıkları nesneyi gayet iyi kalaylayalar, kalp etmiyeler ve illet (özürlü) etmiyeler ve kalaya ve demire ve bunlar gibi nesnelere gayet iyi kalaylayalar, kalp etmiyeler ve illet etmiyeler ve kalaya ve demire, bunların emsali nesnelere onda bir akçeye narh vereler.

Ve bıçakçılar dahi gözlene, dimeşki diye frengi işlemeyenler ve satmıyanlar, cinsi cinsiyle satalar. Ve âlâ kılıç kını 60 akçeye, ortası 50, aşağısı 40 akçeye ola ve kincılar dahi gözlene işledikleri işi iyi işleyeler.

Ve iğneciler dahi gözlene, işledikleri iğneyi iyi işleyeler. Demir iğneyi dimeşki (Şam işi) deye satmayalar, kalp işlemeyeler.

Ve nalçacılar dahi gözlene, nalçayı sakat işlemeyeler. Ve kılıçcılar gözlene, dimeşki diye frengi işlemeyeler, vezinle (tartıyla) satmıyalar ve kılıç kınının iyisini 60 a, ortasını 50 ye, aşağısını 40 akçeye satalar, ziyade olmaya.

Ve kuyumcular gözlene, emin kimse ola. İşin sadesini (düzünü) dirhemini 1 akçeye ve meyanekâr (vasat) işini 2 ye işleye. Ve altunun miskalını (1,5 dirhemini) 3 akçeye ve müşebbek (kafesli) işinin miskalını 5 akçe ve döğme işin ve kılıç bendinin ve onlara benzer ne varsa dirhemine 1,5 akçe alalar ve altun pul işleyenin dirhemine 3 akçe alalar.

Ve oduncular, katır odununun uzununu dört karış ola, eşek yükünün üç karış ola, deve odununun altı karış ola. Dağda çok yükleyip, şehre yakın gelince yükü eksiltmeye, âdetçe (normal) ola. Hayvana fazla yük yüklemeyeler, nalsız gezdirmeyeler, semerleri eski olmaya.

Ortalıkta gezen tabipleri, tımarhane tabiplerine iletip imtihan edeler. Eğer kabul ederlerse tabiblik ettireler ve illâ cümlesin men edeler. Ve cerrahlar cerrahlıklarında kâmil olmadan kimseye el vurmıyalar.

Ve değirmenciler değirmende tavuk besleyip, halkın ununa ve buğdayına zarar etmeyeler. Vakitlerini bilmek isterlerse an-

çak bir horoz besleyeler. Ve kimsenin buğdayını değiştirmeyeler ve değirmeni başı boş bırakmayanlar ve yabana gitmeyenler ve taşlarını vakti geldikçe değişeler ve haklarından artık tereke almayalar ve çalmayalar ve herkes nöbetle öğüde ve bir kişinin terkesini çıkarıp, bir başkasınınkini komayalar, eğer inad ederlerse muhkem haklarından geline...» (4) şeklinde belirlenmekteydi.

Ahiler, sanat ya da meslekleri için gerekli hammadde tedarikinden onun işleyişine ve satışına kadar her şeyi kurala bağlamışlardı. Bۆylece üretici-tüketici arasında ve kendi aralarında rekabet, haset ve kavga gibi sürtüşmeleri ortadan kaldırmaya çalışmışlardı.

Ahilik, Türklere özgü milli bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. Türk halkının Anadolu'da yerleşmesini ve kuruluşlarını kurmasını sağlamakta başlıca etken olmuştur. Ali Emiri, ahilik hakkında yazdığı bir yazıda, «Ahilik, milli bir birlik olup, hizmetleri sonunda, Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük bir devlet ortaya çıkmıştır» demektedir (5).

IV — AHİLİK TEŞKİLATININ GEDİK SİSTEMİNE DÖNÜŐMESİ :

Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkâr birliklerinin koyduğu ana kurallar, daha sonraları bu alanda hazırlanan kanunnamelerin, tüzüklerin temelini oluşturmuştur. İlk önceleri, ahiler sadece debağlık ve deri işçiliği ile uğraşırken, bu sanat kolları sonradan 32 işkolunda teőkilatlanmıřtır. İlk ahi teşkilatının kurduğu sağlam, mesleki ve ahlaki düzen, birbirlerine bağlılık ve yardım duyguları, sonucu diğer teőkilatlanmamıř esnaf ve sanatkârlar üzerinde etki ve üstünlük kurmalarını sağlamıştı. Bunun üzerine diğer teőkılanmamıř, esnaf ve sanatkarlar da ahi teşkilatının kurallarına uygun olarak teőkilatlanma ihtiyacını duymuşlardı. Osmanlı Devleti döneminde bۆylece bütün Türk sanat ve meslek sahipleri, ahi babalardan ya da onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlik ve izin belgeleri ile iş görmekte ve sanatlarını icra etmekteydiler.

(4) ERGİN, Osman Nuri; Mecellei Umur-u Belediye, Cilt 1, s. 407. Kaynak: İstanbul Millet Kitaplığı, Ali Emiri Efendi kitapları, Kanunlar kısmı, no: 224. Bkz: «Cumhuriyetni 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr» a.g.e., s. 38, 41, 42, 43 ve 47.

(5) ERGİN, Osman Nuri; a.g.e., s. 551, 691, 711.

Bu durum, yani ahiler birliği mensuplarına tezgah başında sanat ve meslek, zaviyelerde ise din ve ahlâk öğretilmesi durumu müslüman olan Türk halkına özgü olarak 17. y.y.a kadar devam etti. Fakat Osmanlı Devleti içinde gayri müslimler üzerinde bu ahi kuralları uygulanamamaktaydı. Zamanla gayri müslimler içinde bu ahi kurallarının uygulanması ihtiyacı ortaya çıkınca din ayırımı gözetilmeden kurulan ve ahilik kurallarından vazgeçilmeden yeni esnaf - sanatkâr teşkilatları kurulmuştur. Bunlara «Gedik» denmiştir. Gedik kelimesi resmen 1727 de çıkarılan bir fermanla kullanılmaya başlamıştı. Gedik, tekel ve imtiyaz anlamına gelir. O sanat ve mesleği yapan sınırlı sayıda işyerini kapsayan ve her sanatı temsil eden tek kuruluş şeklinde ortaya çıktığı için gedik denilmiş. 1860 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte serbest piyasa şartlarına geçilmesi için çıkarılan bir nizamname ile gedik düzeni sınırlı bir alanda tutulmaya başlamıştı. 1913 de çıkarılan bir yasa ile gedik yasaklandı. 1925 de Ahi birlikleri tamamen kapatıldı (6). Çünkü, Ahi teşkilatı küçük esnaf ve sanatkarların birliği idi. Ev ve el sanatları ile ilgilenmekteydiler. Avrupa'da gelişen makine sanayine uyum sağlayamamaktaydılar. Hatta Anadolu'ya makinenin girmesini «Gavur icadı» gerekçesiyle engellemeye bile çalışmışlardı. Sanayinin ve teknolojinin ülkeye geçirmesinde ve gelişmesinde etken olmuşlardı (7). Bu ve diğer bazı nedenlerle ahiliğin kapatılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Bir kimse çıraklıktan ve kalfalıktan yetişipte açık bulunan yerde veya ustalık makamına ulaşarak gedik sahibi olduktan sonra dükkan açabilirdi. Yoksa sanat veya ticaret yapamazdı. Gedik sahibi olmak ve imtiyaz fermanı almak suretiyle işyeri açabilirlerdi. Esnaf sayısının artırılıp, eksiltilmesi ,mülk sahiplerinin dükkan kiralarını artırmaması, gediği olmayanların sanat ve ticaret yapamaması, açık olan gediklerin esnafın çırak ve kalfalarına verilmesi, dışarıdan esnaflığa kimsenin kabul edilmemesi gibi konular gedik üyesi olan kimselere verilen bu imtiyaz fermanında belirtilmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda toplum, Kılıç sahipleri, Kalem sahipleri, Toprak işçileri ve hayvancılar ile Sanat ve ticaretle uğ-

(6) Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi: Cilt. 1 ve 2.

(7) GÜLERMAN, Adnan; Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı, İzmir 1987, s. 4.

raşanlar şeklinde başlıca dört gruba ayrılırdı. Bunların yalnızca işleri ayrı değildi, davranışları, giyinişleri, kuralları, gelenek-göreneklerinde farklıydı.

Sanat ve ticaretle uğraşanlar, bedesten, arasta, uzun çarşı, kapalı çarşı gibi yerlerde toplu haldé işlerlerdi. Başlarında kendi aralarından seçtikleri önceleri «Ahi Baba», sonraları «Kahya», 1878 den sonra «Mütevelli» denen bir başkan bulunurdu.

Her esnaf çarşısının uygun bir yerinde başkan için büyük bir dükkan üzerinde bir «oda» vardı. Bu odada esnaf yönetim kurulu toplantıları da yapılırdı. Her esnafın büyük bir «Sancağı» ve bir de «Sancaktarı» vardı. Her esnafın kendilerini temsil edecek bir «Markası» vardı ve bu marka bir kordonla sancaklarına takılırdı.

Her esnafın bir «Davetçisi» vardı. Bunun görevi, başkan odasını açıp, kapamak, temizlemek, ilgilileri çağırarak, namaz ve akşam kapanma saatlerini ilan etmekte.

«Çeşmeci» ve «Karcı» vardı. Görevi, esnafın su ihtiyacını ve yazın kar ihtiyacını karşılardı. «Bekçisi», çarşığı süpürür, kapanan dükkanları kontrol eder, kilitlenmemiş olanları sahibine haber verirdi. «Duacı» sabah dükkanlar açılmadan başkanın odası önünde toplanan esnafa dua eder, ondan sonra dükkanlar açılırdı.

Her esnaf grubu, «Hariciler» yani çeşitli sebeplerle işden ayrılanlar ve «Dahililer» yani fiilen meslekte çalışanlar olmak üzere iki sınıfa ayrılırdı. Hariciler; emekliler, düşkünler ve sakatlarıydı. Dahililer ise; yamak, çırac, kalfa ve usta (üstad) lardı. Emekliler, esnafın yaşlı üstadları olup, dükkana gelip gitmezlerdi. Bunların bazıları kalfaları vasıtasıyla dükkanlarını yönetirlerdi. Düşkünler de yaşlı üstadlar idi. Ancak, bunlar kalfaları vasıtasıyla dükkanlarını işletecek mali imkanlara sahip değillerdi. Bunlara «Orta Sandığı» veya «Teavün Sandığı» denilen yardımlaşma sandığından para, kömür, yiyecek, giyecek gibi ihtiyaç maddeleri verilirdi. Sakatlar, esnafın hangi derecesinde olursa olsun hasta veya sakat duruma düşenlere denirdi. Bunlara da sandıktan, esnafın üstadları, kalfaları tarafından yardım yapılırdı.

Dahililerden Yamak, esnaf veya sanatkârlığa ilk başlayan kimselerdi. Bir esnafa yamak olmak için 10 yaşından küçük olmaması, baba veya velisinin rızasının olması gerekirdi. İki yıl ücretsiz ve düzenli yamaklık yapan Çıraklığa yükselirdi. Çırak, meslekte ilerlemiş bir ustayı Ata Ahi, kalfalardan ikisini de Yol Kardeşi seçer, böylece zaviyeden üç kişinin gözetiminde çalışırdı. Yine, zaviyede ayrıca müderrisler ve kadılar tarafından verilen derslerle okuma yazma, yeteneğine göre hat, tezhip, müzik gibi konularda eğitilirdi. Çıraklığa yükseliş bir törenle olurdu. Çıraklığa yükselecek olan yamağın dükkân ustası, kalfaları, velisi, sabah namazından sonra esnaf başkanının dükkanında toplanırlar, usta (üstada), çırak adayının işe bağlılığını ve becerisini anlatır, velisi tarafından esnaf vakfına bir bakır sahan, en azından bir bakır kepeç hediye edilir ve bu kabın bir yerine (... esnafın vakfıdır) ibaresi kazılırdı. Ahi Baba, çırak adayının sırtını sıvazlar, namaza ve dükkâna devamı, üstada, kalfalara, anaya-babaya saygı ve bağlılığı, yalan söylememeyi öğütler, kendisine üstadı tarafından verilmek üzere uygun bir haftalık ücret takdir ederdi. Bu ücretin iki haftalığı üstad tarafından esnaf sandığına yatırılırdı.

Üçyıl çırak olarak çalışan Kalfalığa yükselirdi. Kalfalar ayrıca, kılıç kullanma, ata binme, ok atma gibi askerlikle ilgili eğitimden de geçirilirdi. Çırağın kalfalığa yükseltilmesi esnasında da tören yapılırdı ve bu tören daha gösterişliydi. Törende Esnaf Kurulunun tamamı hazır bulunur, esnafın bütün üstadları davet edilirdi. Kalfalardan en kıdemlisi törende hizmet ve rehberlik yapardı. Kalfa adayı, o gün, o esnafa ait elbiseyi ilk defa giyerdi. Ahiler hırka, üstüne sarık sarılı beyazyünden külâh, mest biçimi ayakkabı giyer, kemerlerinde saldırma taşırlardı. Törende kalfa adayının kendi ustası ile diğer üç usta adayın iyi ahlâkına tanıklık ederlerdi. Orada hazır bulunan bir hoca dua eder, fatiha okur ve daha sonra herkes ayağa kalkar, Ahi Baba kalfa adayına peştemal (şed) kuşatır ve kendisine sanat ve ticaret hakkında gerekli öğütleri verir, kalfa adayının üstadların ve hazır bulunan büyüklerin ellerini öpmesiyle törene son verilirdi. Tören zaviyede yapılırdı. Kalfa, zaviyede o gün kendisine rehberlik eden kıdemli kalfayla birlikte zaviyeden çıkar, zaviye önünde toplanan esnaf çıraklarının Kalfaya «... Hayırlı olsun» temennisinde bulunmalarından sonra kalfa, rehber kalfa ile birlikte üstadının dükkanına gelerek dükkanın önünde durur ve burada esnafın bütün kalfaları gelip kendisini tebrik ederlerdi. Kalfanın velisi, çıraklıkta oldu-

ğu gibi yine üzerine «... esnafın vakfidır» yazılı bir bakır kabı zaviyeye hediye ederdi.

Kalfanın Usta (Üstad) mertebesine çıkabilmesi için üç yıl kalfa olarak çalışması, bu süre içinde hakkında hiçbir şikayet olmaması, kendine verilen görevleri dikkatlice yerine getirmiş olması, özellikle çırak yetiştirme hususunda titiz davranması, diğer kalfalarla iyi geçinmesi, sanatına bağlı olması, müşterilere iyi davranması, özellikle kendi başına bir dükkanı yönetebileceği kanısını uyandırması, sermaye durumunun dükkan açmaya uygun olması gerekirdi.

Üstadlık törenleri ilkbaharda yapılırdı. Üstadlığa yükseltilecek kalfaya en az otuz gün önceden kendisine bu karar bildirilir ve dükkan bulmasına izin verilirdi. Kalfa dükkan bulduğunu, kendi ustası aracılığı ile Ahi Baba'ya bildirir ve tören günü kararlaştırılırdı. Törene, esnaftan bütün üstadlar, diğer bütün esnafların Ahi Babaları, müftü, kadı, camii vaizi, imamları çağrılırdı.

Tören zaviyede yapılırdı. Törende Ahi Babaları ve Üstadlar iki sıralı bir çember oluşturulardı. Ön sırada Babalar ve onların arkasında üstadlar sıralanırdı ve oturulardı. Çemberin ortasına yerleştirilen yuvarlak bir sedir üzerinde de Babaların en yaşlısı ile Müftü ve Kadılar oturulardı. Üstad olacak Kalfa, sağında Ahi Babası, solunda Ustadı (Üstadı) olduğu halde toplantı salonuna girer ve oradakileri selamlarlardı. Müftünün işareti üzerine imam bir ayet okuyarak toplantıyı açardı.

Müftü, ticaret, sanat ve çalışma hakkında bazı ayetler ve Kadı da yine bu konuda bir kaç hadis okuyup anlamlarını anlatırlardı. Toplantıya başkanlık eden en yaşlı Baba, ayağa kalkıp arkasına dayanarak, yeni üstadı yanına çağırıp karşısına alır, kendisine Peygamberlerden hangisinin hangi sanatın piri olduğunu söyleyip, esnafın silsilesini pirine kadar çıkardıktan sonra ticarete sadakat ve doğruluk, esnafa, müşteriye saygı duymak, malına hile karıştırmamak, malındaki ayıp ve noksanı satıştan önce alıcıya bildirmek ve nihayet kimsenin zararına çalışmamak gerektiğini anlatırdı. Padişaha itaati, bilginlere saygıyı, halka şevkat ve merhamet duymayı, küçükleri sevmeyi, kimseye eziyet etmemeyi, kalfa ve çıraklarına çocukları gibi bakmayı öğütleyerek sözünü bitirirdi.

Bundan sonra, kalfanın Üstadı söze başlar, üstad yetiştirmek için içtenlikle çalıştığını ve Allah'ın yardımı ile bunu başardığını, yeni üstadın her halinden memnun olduğunu bildirir, yeni üstadın üstad olabilecek vasıflara haiz olduğuna dair Allah için tanıklık yapabileceğini söyler ve kalfadan «Helaallık» isterdi. Ancak o gün ilk defa bir toplantıda konuşabilmek yetkisini alan yeni üstad, üstadından kendisinin bir hakkı olmadığını söyledikten sonra üstadı kalfasının arkasını sıvazlıyarak şu konuşmayı yapardı :

«— Taşı tut altun olsun. Tanrı seni iki cihanda aziz etsin. Tuttuğun işde hayır gör. Geçenler, erenler, pirlere daima yardımcı olsun. Tanrı rızkını bol etsin, yoksulluk göstermesin, sıkıntı çekirtmesin. Bilginlerin dediklerini, kâhyaların öğütlerini, benim sözlerimi tutmazsan, ana-baba, hoca, usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, kâfir (8) ve yetim hakkını alırsan, hulaşa Tanrının yasaklarından sakınmazsan yirmi tırnağım âhirette boynuna çengel olsun» (9).

Daha sonra kalfanın belindeki kalfalık peştimalını (şed) üstadı kendi eliyle çıkarıp yerine üstadlık peştimalını kuşatırdı. Bundan sonra dua edilir, yeni üstad teker teker oradaki büyükle-
rin ellerini öper ve dualarını alıp oradan ayrılırdı.

Yeni üstad, zaviyeden ayrılıp üstadlar odasına giderdi. Yolda, yolun iki tarafına sıralanmış esnafın yamak, çirak ve kalfaların hepsi kendisini tebrik ederler ve o da kendilerine «Allah size de nasib etsin» diyerek üstadlar odasına giderdi. Oraya daha önce gidip kendisini bekleyen üstadının elini öper ve bundan sonra tebrikler başlardı. Ahi Baba, o günkü toplantının Başkanı, diğer Ahi Babalar ve kalfaların kademlilerinden üç, çiraklardan iki ve yamaklardan biri sırasıyla gelip yeni üstadı tebrik ederlerdi. Sonra müftü ve kadılar gelip tebrik ederler, gelenlere kahve, şerbet, yalnız kadı ve müftüye çubuk ikram edilirdi. Böylece tebrik töreninden sonra kalfa Ustalığa terfi etmiş olurdu.

V — SONUÇ :

Görüldüğü üzere sonuç olarak diyebiliriz ki, Ahilik Teşkilatı, bir toplumsal kuruluş olarak ahlak, iş ve dayanışma esasını benimsemiş dini, ekonomik ve sosyal bir kuruluş şeklinde uzun süre Osmanlı Devleti içinde önemli yer almıştır.

(8) «Kâfir» tabiri yerine «Kul» tabiri kullanılması gerekirken gayrimüslümlerin kendi lehlerine değiştirttikleri tahmin edilmektedir.

(9) Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr; a.g.e., s. 68 ve 69. Bkz.; ERGİN, Osman Nuri: a.g.e., s. 692-711.